

jedanaesterac u polufinalu

Vojislav Despotov: PADA DUBOK SNEG, Nolit, Beograd 1986.

zoran đerić

Kažu: zlatno je doba kritike i da je ona najdominantniji način izržavanja (V.J.T. Mičel). Ako prelistamo naše književne novine i časopise, uverićemo se da je kritički, teorijski, eseistički i pamfletski diskurs prisutniji od poetskih i proznih tekstova. Činjenica koja sama po sebi ne bi trebala mnogo da zabrinjava da se puno toga od žurnalističko-feljtonističke »poetike« nije ušuklo u literarne redove. Književnost počinje da »zanosi« na dnevno-politički komentari i na materijalno-statistički izveštaj. Svaki »umetnički« doživljaj osuden je na krajnosti: ili je hladan, priseban i primoran (kako bi izbegao izvesne lirske »slabosti«) ili je parosimalan (najviši stupanj bola, strasti, gneva, očajanja, uzbudenosti uopšte), redak, ali i karakterističan simptom poetske za grženosti. Sve manje je istinskog poetskog bića i, nažalost, sve manje »istinske« poezije.

Može mi se staviti prigovor: da tradicionalno poimam poetsku suštinu. Zar poezija danas može biti bez kriznog obeležja našeg vremena? Zagovornici pojedinih poetika sasvim sigurno računaju na: astrologiju; ratove zvezda; bliskoistočne nemire; arapskoizraelsku netrpeljivost; terorizam i nasilje u svetu; gladi; monetarnu i kreditnu zavisnost; političke, ideološke, religijske i koznakakvesvene suprotnosti i razloge za nesavršenost našeg sveta. Umnožavaju se matrice sa prizorima iz svakodnevice; klišetiraju junaci filmova, tv, pozorišta, iz stripova, tiražnih romana, ali sve više i iz političkog, sportsko-estradnog života. Mali ljudi i »veliki bogovi«, uniženi i uzvišeni, puka egzistencija i gola eminencija.

Dok pišem ovaj tekst čujem zujanje frižidera, kapanje procurelog bojlera, radio-vesti; bulji u mene sivi ekran, ugašen do nekog zanimljivijeg programa. Jesam li savremen što sve to unosim u svoj tekst? Da li opšta mesta našeg života mogu imati povlašćeno, počasno mesto u našoj umetnosti? Hoće li me čitaoci razumeti i poštovati ako u sve to ne ubacim: video rekorder, telefon, kompjuter, snek bar, diskoteku, taksi, neka super kola, neku ludu svirku, neku sjajnu žvaku? Želim da ih zainteresujem, ali ne i da im se »uvlačim«. Spreman sam i da ih izneverim i da ih razočaram, jer prihvativši se nezahvalnog posla prikazivanja najnovije poetske produkcije u identičnoj sam situaciji: da jadukujem ili da se radujem. Uglavnom ono prvo, ne namerno i zlonamerano, jer književnost je naša »svakodnevna jadkovka«.

Zato tekst koji ovde zatičete ne treba smatrati književnom kritikom doslovno, pre komentarom, »tim arhaičnim oblikom« (V. Benjamin), koji je istovremeno i »autoritativan oblik«, kao što i pesništvo o kome je reč sadrži ponešto »arahično«, iako sledi danas »autoritativne poetike«.

Ovaj komentar preuzeo je od književne kritike izvesnu riskantnost i skepticizam, odnosno »kognitivnu ambicioznost, tj. ciljanje na nove forme saznanja« (Mi-

cel). U svemu drugom, više je beleška nastala na marginama procitane knjige, nego vadenje fleka, mrlja i krpljenje progorete.

*

Nepredvidljivi su putevi kojima jedna knjiga poezije dopire do svog čitaoca. Jednom je putokaz povoljan utisak koji smo stekli o autoru čitajući njegovo prethodno delo. Drugi put nas na knjigu navode njeni prikazivači u književnim glasnicima i mas-medijima. Ponekad se za rub neke knjige zakače naša dva prsta sasvim slučajno, u prenatrpanim knjižarama, ali sa vrlo oskudnom izdavačkom ponudom savrmene poezije. Tako da nam, kao pobornicima poezije, svaki novi naslov predstavlja neočekivanu radost, ne malo uzbudnje sa kojim listamo nove knjige naših savremenika.

milica mrda kuzmanov, objekat

Iz znatiželje ili iz navike, svejedno, našla nam se u rukama poslednja knjiga Vojislava Despotova »Pada dubok sneg«. Novim čitaocima je ime ovog pesnika verovatno nepoznato. Prepostavimo da je glavni razlog za to što se Despotov javlja knjigom poezije posle sedam godina pauze. Period i nije tako dug i značajan, kad je književnost u pitanju, ali dovoljan da stasa jedna nova generacija kojoj treba reći i sledeće informacije:

Despotovu (rođen 1950) ovo je peta knjiga poezije a prva koja ima uočljive poetske učinke. Znači, nisu mnogi izgubili oni koji ga do sada nisu čitali. U prethodnim knjigama (»Prvo tj. pesmina slika reči«, 1972; »Dnjizepta bilib zizra uhunt«, 1976; »Trenin poezije«, 1978; »Perać sapuna«, 1979) »strah od poezije, strah

od jezika i govora« uskratio je poeziju u onoj formi koju priznajemo kao književno relevantnu. Uostalom, o tome treba konsultovati tekst Ivana Negrišorca »Civilizacijski hedonizam, ili kako čitaoca povuci za nos«, I deo, u časopisu »Književnost«, broj 1–2, 1988. godine.

Sedamdesetih, Despotov je, kao »začetnik neoavangarde«, sve podvrgavao sumnji, podsmehu i parodiranju. »Neka vrsta protivrečnog spoja racionalne uozbiljenosti i humornog poigravanja trajna su odlika poetskih tekstova Vojislava Despotova« (Negrišorac). U ove dve sintagme: »racionalna uozbiljenost« i »humorno poigravanje«, stala su skoro sva poetska nastojanja Vojislava Despotova. Čudno? Nije, ako imamo na umu neki od modernističkih poetskih programa.

Zaklinjanje u modernost (avangarde raznih prefiksa i sufiksa) ne sme da nas lišava estetičke provere. Jer, oslonac ne valja tražiti u doktrinama i kolektivnom duhu avangarde. Treba biti svestan vlastitih aprija. Upitajmo se, skupa s Encensbergerom: otkud pravo avangardi da »trguje budućnošću koja joj ne pripada«? »Istinski, bezgranični rizik od koga živi umetnikova budućnost — taj rizik ona ne nosi.«

Outa i moja zburjenost i neslaganje sa »poetikom« Vojislava Desptova. Ne mogu da pristanem da me »vuče za nos«. Despotov nije šeprtlja; on ne pokušava da svoje »životno ne-jedinstvo« prenesu u »umetničko jedinstvo«; on je svestan »opevanjih mesta«, moći i nemoći pesnika sada i ovde; on pretpostavlja čitaocev »horizont očekivanja« i trudi se da ga (ne)izneveri; on svesno čini »ljupke umetničke proizvode«, ali i »krpež« od poznatih naslova, fraza, aluzija na književna, filmska i druga umetnička dela; on se to radi vrlo vešto, dovitljivo i ponekad duhovito; svoj poetski izraz zasniva »na senzibilitetu, preokupacijama i specifičnim izražajnim sredstvima današnje mlade generacije« (iz recenzije na koricama knjige); »ne teži ka otkrivanju nekakvog dubljeg smisla«, znači — ni mi ne treba tome da težimo, već »ironičnom obesmišljavanju posmatranog«.

Od nas se ne zahteva mnogo: treba samo da pljunemo na sve i da se zabavljamo; nikako zabrinuti što smo »izgubljeni« i »besmisleni« u svetu; nikako očajni i uporni u svojim nastojanjima, već cinični, pucanamkuraczasve. Stvarnost te prisljava da zatvoris oči i haluciniraš. Iako zajeban, ti treba da se zajebavaš. Do oskudnog sudnjeg dana. Sta je ovde sporno: književnost ili nešto drugo — manifestacije, parole? Dokument ili falsifikat sugerisane životne atmosfere? »Pristojnije je govoriti o triku, nego o metodu«, upozorava Benjamin. Pa, dobro, o kakvim se trikovima radi?

Uticak, već pri prvom čitanju poezije Vojislava Despotova, vrlo je sličan onom u kom se zatičemo svakodnevno prelistavajući dnevne novine: bombasti naslovi, ponuda senzacija, prava rasprodaja atrakcija. Ni ponovni, pažljiviji kontakti sa tom knjigom ne mogu da me oslobođe osećanja prljavih ruku (od štamparske boje koja se skida sa novinskih stubaca), potrebe da vreme tako izgubljeno nadoknadim čitajući nešto drugo, gde se od ispravnosti i stereotipnosti ne gradi poetika.

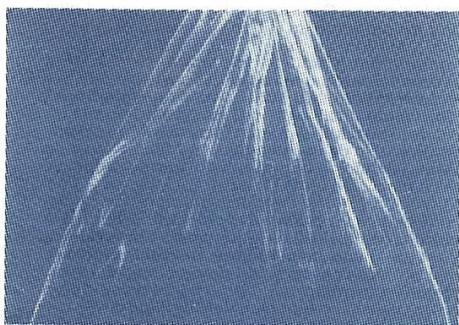
Despotov se oglušio o Paundov imperativ: u poeziji ne sme biti fraza, klišea i

stereotipne žurnalistike! Kao da je, upravo na tome zasnivao svoju poetiku:

»Poezija nije više obavezna
i ne mora da se obazire na jezik,
nije više važno da joj se povrati ugled
koji je imala 1963. ili još ranije,
kad su pesnici skakali iz neplaćenih
soba.

Nama je potrebno da pišemo najnoviju poeziju,
onu vrstu koja pomaže
da lako preživimo nestanke njenih
bivših,
bivših tema.«

Marginalizacija poezije, njeno »gubljenje ugleda« očigledno je i bez ovog ironičnog »priznanja«. Ali, sme li jedan pesnik da pristane na potcenjivanje i ponižavanje kako poetskog u sebi, tako i lirskog doživljaja kod čitalaca? Na osnovu čega, onda, da vrednujemo ozbiljnost i veličinu pesničkog zadatka, koji shvatamo kao pretpostavku pesništva? »Svako umetničko delo ima ideal a priori, nužnost u sebi da postoji« (Novalis).

Despotov ima pokriće za sve: »Svaki smisao i onako gubi bitku«, i zato se on nalazi »dvadeset godišnjih svetlosti daleko od primitivnog trenutka pisanja istinske poezije«. Da li je to prednost ili zaostajanje? Iz njegovih autopoetičkih iskaza: »Poezija više nije obavezna«, »pišem vrlo oskudnu poeziju«, »poetija je onako ljudska stvar«, sledi da će »poetija svi pisati« i da tu više nema »mrvarenja s kritičke razdaljine«. Neposredno, dakle, ukoštalo sa poezijom upuštaće se ko god poželi, ko oseti potrebu ili izazov. Krajnji subjektivizam, relativističko poimanje poetskog i tehnika pogrešnog zaključivanja — nisu li to upravo osnovne odlike Despotovljeve poezije?

Pesnik je inteligentan i »oštroman« skeptik. On svesno obmanjuje. Racionalno koncipira i formuliše iracionalne figure. To su, kako bi rekao Hoke, »intelektualno voljne a nadrealne tvorevine jezika«. Pesnik, ipak, mora da se »obazire na jezik«, pogotovo ako je njegova poezija »jezičko artistička figuracija«, a sve stilske figure jezička su tradicija, bogatstvo do koga ne dosežu samo nemušti.

Despotovljeva »sredstva zbumnjiva«, ustvari, omiljene su paralogičke figure: *katahereza* (smešane slike), *oksimoron* (sjedinjavanje kontrastnog), *aprosketon* (nepredvidena reč umesto očekivane — poenta), *sinegdoha* (izbor užeg pojma umesto obuhvatnijeg i obrnutog), *hiperbolja* (preveličavanje) i *elipsa* (kraćeće izraza). Despotovljev *blef*, znači, nije njegovo otkriće: on je već klasičan, manir koji su pesnici preuzeли od sofista.

I tako se »najnovija poezija« i dalje piše na jedan »stari« način, a pesnici »razornici truleži, protivnici lažnih konstrukcija« (Hoke) nisu ništa drugo do »duhovni smutljivci«, dobro istrenirani u věstini laganja.

ambis jednog izbora

PESME U LISTANJU, Izbor stihova iz edicije *Prva knjiga Matrice srpske* (1957—1987), priredio Novica Milić, Matica srpska, Novi Sad, 1987.

nenad grujić

Nedavno, povodom trideset godina postojanja poznate edicije *Prva knjiga Matrice srpske*, pojavila se knjiga *Pesme u listanju*, koju je za ovu prigodu priredio Novica Milić, teoretičar i kriticar, kojeg pamtimo po dobroj knjizi ogleda *Antinomije kritike*, * objavljenoj pre šest godina u ovoj ediciji. Odmah nam se nametnulo pitanje otkud Novica Milić u ulozi priredivača »Izbora stihova«, pisac koji ne piše tekstove o savremenoj poeziji, te kao takav ne predstavlja kompetentnog čoveka za posao koji mu je ponuden. Ostaje tajanstvenom omaglicom zataškan razlog Milićevog pojavljivanja u ulozi arbitra povodom stotinak objavljenih pesničkih prvenaca u uglednoj ediciji. Izdavač ili se našao ili teško prevideo stvar, angažujući pisma kojem je da savremene poezije stalo kao petlu do ronjenja u virovima kakve pritoke.

Matica srpska je imala lepu namjeru da se na prigodan i ugoden način »oduži« pesnicima koji su prve svoje pesme objavili u ediciji koja je retkost kod velikih izdavačkih kuća. Osim sarajevske *Svetlosti*, koja ima ediciju *Nada*, u nas ne postoji izdavač koji naširoko otvara svoje dveri neproverenim mlađim autorima. *Prva knjiga Matrice srpske* imala je dosad svoju misiju koja je iznedrila popriličan broj već uveliko afirmisanih i uglednih pesnika. Otuda, jedan ovakav izbor, kao gest izdavača, zasluguje prvorazrednu pažnju i zahteva kako od samog izdavača tako i od priredivača visok stepen odgovornosti za čin koji je retkost u našim prilikama. Trideset godišnjica edicije, eto, bila je zgodan trenutak da se pristupi takvom projektu, mada nam se čini da ona niti je dovoljno »okrugla«, niti, pak, prelomna da bi se ishitreno uletalo u posao koji, videćemo, nije urođio plodom. Naprotiv, naneo je veliku štetu i okrnio ugled izdavača visoke reputacije i tradicije.

Novica Milić, prigrabivši posao čije zakonitosti ne poznaje, našao se na pustoj ledini na kojoj košava duva sa sve četiri strane i, ne snasavši se, teturači levo-desno, skloni se u kavatu-vatru zavetru, u izbor u kojem se, po ko zna kojim kriterijumima, našlo četrdeset jedno pesničko ime, dve petine od ukupnog broja prvih pesničkih knjiga. Umesto da pravi neku vrstu bedekera kroz pesničke prvence i tako u ovoj prigodi predstavi sve autore, Milić je, na svoju nesreću, htio on to ili ne, napravio »Izbor stihova« koji je neka vrsta »antologije«. Izabrao je pesme i pesnike po svome ukusu, odredio po svome nahodenju manji ili veći broj stihova, napravio tako skalu vrednosti koja bi trebalo da bude »vrednosni barometar« edicije *Prva knjiga*. Sve bi to bilo u redu i sasvim na svome mestu, i svaki prigovor bio bi izlišan i relativan, da je priredivač napisao kakav temeljan predgovor što priliči ovakvim projektima i bez čega je nezamisliva svaka selekcija poezije. Bez predgovora, izbor je drvo bez korenja, srednjoškolski nanizan venčić stihova koji nam ničim relevantnim ne daje mogućnost da prepoznamo kriterijume i motive koji su priredivač vodili ka ovakvom izboru. Na kraju knjige, na dve »slajfne«, nalazi se skrpljena i nikakva beleška koja objašnjava administrativnu svrhu projekta. Književno potpuno irelevantna, beleška je najbesmisleniji mogući prirup ovome izboru. Od sve mudrosti koja se sliša u dvema-trima središnjim rečenicama, patetično i amaterski dreždi ovakav stav: »Promisao da bi neko od ovde uvršćenih time bio naveden da nastavi sa pisanjem često nam se nametala prilikom čitanja«. Misli se na pesnike koji su prestali da pišu poeziju, ali, po mišljenju priredivača, zasljužuju mesto u izboru.

Neubedljiva samilost Novice Milića, tragikomično ispravljanje »krive Drine! Minijaturna beleška, bez mrvice tumačenja poetičkih modela, totalno nas je lišile mogućnosti da na bilo koji način dešifrujemo metod rada priredivača. Osećaj obmanutosti nije nas narušao ni kad smo našli na bibliografske podatke o zastupljenim pesnicima. Uzalud smo listali *Pesme u listanju* i verovali da se negde, možda između klapni, nalazi spisak svih objavljenih pesničkih prvenaca. Nema predgovora, nema spiska — samo stihovi jednog broja pesnika, samo »krhki izbor kojeg je skrajao »tanani« ukus Novice Milića. Kako da se odrediči čitalac koji bi bar da sazna naslove i imena ostalih šezdesetak autora. Valjda je bio red da se bar nanižu imena izostavljenih pesnika! Neozbiljno, neodgovorno, neshvatljivo, skandalozno!

U ponudnom izboru, naravno, Milić je napišao neka imena koja su znacajna u našoj poeziji, ali, opet, ništa o njima nije napisao, nije objasnio zašto, kako, otkud. Tako čitamo stihove Gojka Janjuševića, Dobrice Erića, Mirjane Stefanović, Milutina Petrovića, Srboljuba Mitića, Pere Zupca, Tita Bilopavlovića, Dragomira Brajkovića i Slavka Almažana. Susrećemo i pesme nešto mlađih pesnika koji su napisali zapažene knjige: Vladimir Kopić, Milan Dunderski, Dragan Lakićević, Dražen Mazur, Milenko Fržović, Milan Živanović, Andrej Jelić Mariokov i drugi. Tu su i pesnići s knjigom-dve od kojih se mogu očekivati novi rezultati: Nedeljko Mamula, Branko Kukić, Zoran Đerić, Nikola Šanta, Dušica Pavakov, Tatjana Lukić i Vojslav Karanović.

Šta je sporno? Bez kojih pesnika nije mogao ovakav izbor? Nabranjanje bi nas odvelo u nedogled i ne bi nimalo bilo čudno da navedemo ceo preostali spisak autora, jer nam tu slobodu daje Milićeva knjiga bez predgovora. Evo pesnikâ koje Milić ili nije pročitao ili ne zna šta znači objektivna pozicija prilikom pravljenja antologijâ, izborâ i panorame: Rade Tomić, Jasna Melvinger, Judita Šalgo, Tanja Kragujević, Zvonimir Majdak, Ferenc Deák, Vladimir Gajšek, Vera Blagojević, Stojanka Grozdanov, Mirjana Vukmirović, Zlatko Benka, Milan Lalić, Nada Šerban, Ivan Kocijančić, Simon Grabovac, Slobodan Bilkić, Laslo L. Blašković i drugi. I šta sad? Šta da čini Novica Milić? Pošto voli latinske poštupalice, evo mu jedna koja će ga navesti na dobar put: *Proh pudor!* Jedina slamka nade za izbavljenje iz klisure propasti bila bi da o svom trošku štampa drugo izdanje ove knjige, napiše dobar predgovor i izbaci pola zastupljenih, a ubaci nejmanje toliko zataškanih pesnika. Neobjašnivo je da u Milićevom izboru nema mesta za poeziju Radeta Tomića, pesnika koji je zajedno sa Tanjom Kragujević dobio Brankovu nagradu, čija je zbirka *Za sutra uveče* (1966) snažno odjeknula i dala nekoliko antologijskih pesama od kojih je bar jedna mogla da prode ispod nemilosnog puding-sećiva Novice Milića. Evo pesme *Mali beli zec* koju će po prvi put pročitati naš zlostretni priredivač: »Uzeh pero/ I samo što takoh papir/ iz pera gle kanu zec/ Mali beli zec! / U čudu nadoh se/ Šta mu datí?/ Grizao mi je prste/ Pokušah sa ovsom/ I hitro napisah »ovas/ Dlakava mu se grba nakostreši/ Jesi li za nešto drugo?/ Mrdao je ušima/ Stojim tako beo/ Ne znam odakle da počnem/ Već krvave lizao mi je prste«.

Nema opravdanja za izostavljanje Jasne Melvinger čija je prva knjiga *Voden i cvet* (1958) možda i najzapaženiji prvenac cele edicije. Branko Miljković ovako je pisao o poeziji Jasne Melvinger: »Jedna od malog broja mlađih